

НЕИЗВЕСТНИ ФАКТИ ЗА ИЛЮСТРАЦИИТЕ В ПЪРВОТО ИЗДАНИЕ НА „РИБНИЯ БУКВАР“

Бояна Минчева

Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“

Резюме: Публикацията разглежда първоизточниците на илюстрациите в „Буквар с различни поучения“ („Рибен буквар“) на д-р Петър Берон. Проследени са появата и развитието на илюстрирани печатни издания за деца и тяхната връзка с педагогиката и учебния процес. Разгледани са биографични моменти от живота на Берон, които обуславят появата на първия български илюстриран светски буквар, както и някои спорни въпроси, свързани с мястото на неговото отпечатване, изданията, издателите и пр.

Ключови думи: Петър Берон, „Буквар с различни поучения“, Българско възрождане, Брашов, енциклопедии.

Въведение

За „Рибния буквар“ на д-р Петър Берон, чието първо издание излиза през 1824 г., са изписани хиляди страници и въпреки всичко той остава непознат за днешните съвременници. Юбилейните годишнини дават повод за формални повторения на вече казаното, а любопитни детайли от съдържанието, оформлението и историята на неговия живот през Възраждането са затрупани от клиширани възторжени оценки и са удавени в излишен патос.

В навечерието на 200-ната годишнина от отпечатването на първото издание на „Буквар с различни поучения“ ще се спрем на темата за илюстрациите в него. До този момент частично са разглеждани въпроси, свързани с изображенията в буквара на Берон. Някои от първите изследователи посочват близост и влияния на съществуващи и популярни в Европа илюстрирани издания за деца [1]. Изказвани и излагани в публикации са хипотези, които обосновават народното название „Рибен буквар“, но никъде не са разгледани и посочени образците, ползвани за тяхното създаване [2]. „Буквар с различни поучения“ е първата печатна илюстрирана книга на новобългарски език.

Методология

В настоящата публикация чрез неограничените възможности на световната информационна мрежа и приложения интердисциплинарен подход стана възможно откриването на липсващите парчета от този научен пъзел. Преглед на документалното наследство от и за Петър Берон, достигнало до

нас през годините, осигурява база за обективни анализи и заключения, както и изграждане на коректни хипотези. Проучване на научната литература, свързана, от една страна, с живота и дейността на д-р Петър Берон, а от друга – с особеностите на ранното новобългарско книгопечатане, дава основание за потвърждаване на достоверност и отхвърляне на неверни и несъстоятелни твърдения. Необходим ни е един-единствен катализатор по този вълнуващ път – любопитството.

Резултати

Петър Х. Берович (бъдещият д-р Петър Берон) се ражда и прекарва ранните години на своя живот в състоятелното семейство на хаджи Бери в Котел. Тук той учи първо в местното килийно училище, а после – в елино-греческото Котленско училище при даскал Андон хаджи Кринчев (даскал Андоначи), възпитаник на Княжеската академия в Букурещ. Освен гръцки език и литература, децата в Котленското училище получават и представа за естествените науки [3: 15; 20 – 27]. Даскал Андоначи установява по-свободни отношения с тях, насърчава ги и участва в игрите им. Следват усилни години, в които младежът Петър хаджи Берович е абаджийски чирак в Котел. През 1819 г. заминава за Варна и продължава за кратко работата в занаята, докато не събира средствата, необходими му да отпътува за Букурещ. Там Петър постъпва като ученик в Княжеската академия. От 1820 г. преподавател и директор на Княжеската академия е Константинос Вардалахос, който отдава важно значение на естествените науки в образованието. Според Н. Бъчварова и М. Бъчваров Вардалахос оказва силно влияние върху българските ученици в Академията [3: 30].

Княжеската академия е поддържана и покровителствена от влашките князе, поради което е известна и с това име. От края на XVIII век до закриването ѝ през 1821 г. тук получават образование 35 младежи от българските земи, сред които е и Петър хаджи Берович. В Букурещ той пребивава в периода 1819 – 1821 г. Полученото в Княжеската академия образование дава възможност на бъдещия учен Берон да се запознае с идеите на новото време, с най-модерните методи на преподаване, и му открива пътя към най-добрите европейски университети.

В периода 1821 – 1824 г. Петър хаджи Берович живее в дома на сливенския търговец Антон Йоанович (Антон Иванов Камбуроглу) в Брашов като домашен учител на неговите деца. Антон Йоанович е съосновател на Българското филологическо дружество в Брашов и заедно със своя съмишленик и ръководител на дружеството Васил Ненович [4, 5] подкрепя морално и финансово съставянето и издаването на „Рибния буквар“.

Букварът на д-р Петър Берон излиза от печат в Брашов през 1824 г. Това е първият светски буквар на говорим български език. Извън азбуката,

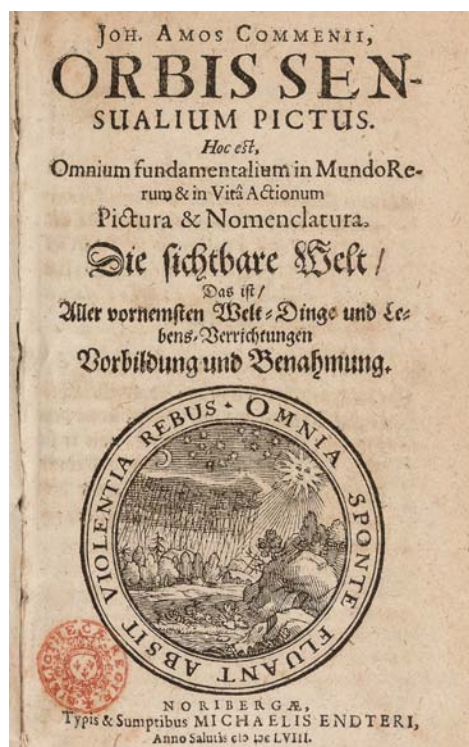
текстовете върху граматиката, основните математически действия и ежедневните молитви, съдържанието му представлява в основата си съкратен адаптиран превод на „Еклогарион грекикон“¹ на гръцкия просвещенец Димитриос Дарварис, но за разлика от учебника на Дарварис, в „Рибния буквар“ има илюстрации.

Да проследим историята на илюстрираните учебни помагала в началното образование до появата на „Буквар с различни поучения“.

През 1658 г. в Нюрнберг е издаден първият печатен илюстриран учебник за деца [6]. Това е книгата „Orbis sensualium pictus“² („Сетивният свят в картини“) на чешкия педагог Ян Амос Коменски (вж. фиг. 1). Чрез изображения и кратки пояснителни текстове учебникът систематизира видимия свят и духовните ценности, илюстрира човешкия живот и отношения, търси взаимовръзки. Изложението е изградено от „жива азбука“, в която отделните букви се илюстрират с картинки, и 150 глави, в които има изображения и описания, отнасящи се до тях. Както Коменски отбелязва в предговора към изданието, „самото гледане на изображението подсказва името на изобразеното и показва как то трябва да се пише и чете“. Книгата е отпечатана на латински и немски език и е замислена още с първото си издание като многоезична. Много скоро след първото издание се появяват различни варианти (например латинско-немско-италианско-френски и др.). Както основателно отбелязва изследователката Елжбета Солак, книгата на Коменски изпълнява тройна функция – на тематичен речник, на енциклопедия за деца и на читанка, а с течение на времето еволюира в посока на многоезичен речник. Според нейните наблюдения, през годините „Orbis pictus“ „претърпява „един продължителен процес на развой“ като промените засягат както структурата, така и съдържанието“. Корекции, допълнения и трансформации търпи и „Рибният буквар“ с всяко свое ново издание до 1862 г. За 200 години книгата на Коменски претърпява над 200 издания, преведена е на 20 езика [6] и се радва на популярност и до наши дни.

На български език книгата е преведена и издадена чак през 1957 г.³, въпреки че съставители на български учебници споменават Коменски и ползват неговата система още веднага след Освобождението⁴.

След Коменски, през XVIII век, са издадени множество специализирани и обобщени енциклопедични трудове, но те не са адаптирани за детската психика и съзнание. През 1774 г. немският педагог Йохан Бернхард Базедов (1732 – 1790) издава „Emlementarwerk“⁵, обогатена със 100 медни гравюри, дело на известния гравьор Ходовецки. Целта му е да въведе в практиката образователните методи на Русо. Книгата е предназначена за деца, а отделните гравюри представят сцени от ежедневието, бита и занаятите в човешкото общество, както и различни отношения в животинския свят. Трудът на Базедов няма машабите на „Orbis pictus“. Книгата на Ко-

Фиг. 1. „Orbis sensualium pictus“, 1658 г.
<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k317106b/f35.item>

менски продължава да се произдава и да се радва на широка популярност, докато през 1784 г. не разделя славата си със следващата детска енциклопедия – „Le portefeuille des enfans“, издадена във Франция⁶. Неин съставител е Антоан Франсоа Дюшен – френски изследовател и естествоизпитател, останал в историята на ботаниката като учения, който култивира ягдата. Повече от 100 години след Коменски, Дюшен създава един нов модел на представяне на света чрез илюстрацията, който е основан на единични изображения на обектите и видовете, придружени от кратки пояснителни текстове.

Като посочва в предговора своите източници – трудовете на други френски биолози, естествоизпитатели и натуралисти, като Жорж-Луи Леклерк дьо Бюфон, Рене-Антоан Реомюр, опита и насоките на различни художници и гравьори, като Юбер Франсоа Гравло, енциклопедични трудове и

конкретни изследвания в редица области на знанието, Дюшен декларира отговорността, с която е подходил към създаването на своя труд. Илюстрациите са дело на известния френски художник Шарл-Никола Кошен. Негов колега копира с пантограф гравюрите от различните трудове на споменатите по-горе учени, Кошен прави рисунка върху дъска, от която след това изработва гравюра. В предговора на своята енциклопедия Дюшен предлага алтернативни начини за ползване на илюстрациите: „Би било интересно да отрежете и залепите върху хартия или картон отделните фигурки за лесно свързване с поясненията към тях, и затова ги отпечатваме само от едната страна на листа“. Енциклопедията се превръща в настолна занимателна игра, която помага на децата лесно и приятно да опознаят заобикалящия ги свят и неговата история. Няма ред в представянето на растенията, животните и пр. Идеята на този образователен модел е детето само и без наставления да сравни, подреди и опознае отделните видове в техните различия и

сходства, като през цялото време се забавлява. По желание на учителя или родителя детето може да получи и допълнителни указания и информация, ако любопитството му не е удовлетворено. Енциклопедията е едноезична, за разлика от „Orbis pictus“. Още през 1796 г. книгата на Дюшен получава награда в конкурс за най-добри учебни и образователни книги.⁷ Популярността и успехът за кратко време я превръщат в обект на подражание, най-вече от Фридрих Юстин Бертух и сина му Карл⁸, които си поставят целта да я доразвият и подобрят. Така се появяват многоезичните версии на „Bilderbuch für Kinder“⁹ – новата книжка с картинки за деца.

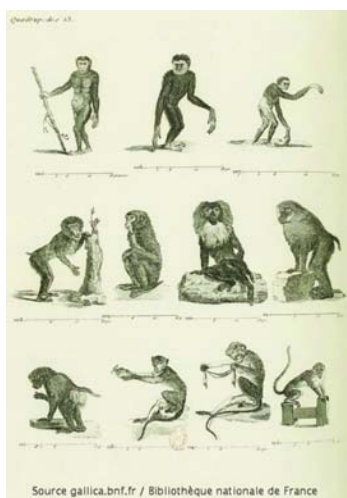
Немският предприемач Фридрих Юстин Бертух е ярка личност, съчетаваща знанията на юрист, преводач, педагог и търговец. Безспорни успехи той постига в областта на книгоиздаването, а името му е свързано с редица периодични издания за деца, жени, мода и литература, които му осигуряват не само популярност и престиж, но и добри тиражи и печалби. Многобройните му успешни инициативи го превръщат в най-богатия за онова време гражданин на Ваймар [7].

„Илюстрирана книжка за деца“ на Бертух излиза в периода 1790 – 1830 г. в 237 части. Илюстративният материал в нея е осъществен чрез 1185 медни плочи, върху които са гравирани около 6000 изображения. Детската енциклопедия излиза в тираж 3000 броя. Книгата следва основните принципи на организация и представяне на съдържанието на „Le porte-feuille des enfans“, но гравюрите са много повече и преди всичко цветни. Природата и околният свят са представени еkleктично. Целта на бащата и сина Бертух е да запознаят децата с по-рядко срещани животни, предмети и обекти и чрез любопитството да поддържат стремежа им към нови познания. Текстовете са кратки, за да запазят удоволствието от визуалните изображения. Следвайки принципите на играта, заложили още от Дюшен, Бертух издават своята детска книга на части, за да улеснят създаването на отделни илюстрирани карти от картинките в нея. По този начин децата очакват всяка нова част с трепет и нетърпение, а приятните преживявания са гарантирани с нейната поява. Изданието е замислено като многоезично. В първия том на пълния текст към книжката с картинки, който излиза от печат през 1798 г., е пояснено и предназначението му като пособие за родители и учители, които могат да го използват за обучение на децата.

От предговора към енциклопедията разбираме мотивите за появата на това издание: „Изображението се отразява в очите на децата, поражда неясни и непознати мисли, както и силното желание някой да им го разтълкува. Това ги подтиква да се обърнат с охота към своя наставник и учител, а самият процес на образование се превръща в приятна и занимателна дейност. Чутото и видяното се запечатват дълбоко в паметта им и остават там трайно. Успейте да предизвикате любопитство у детето, и ще го дове-

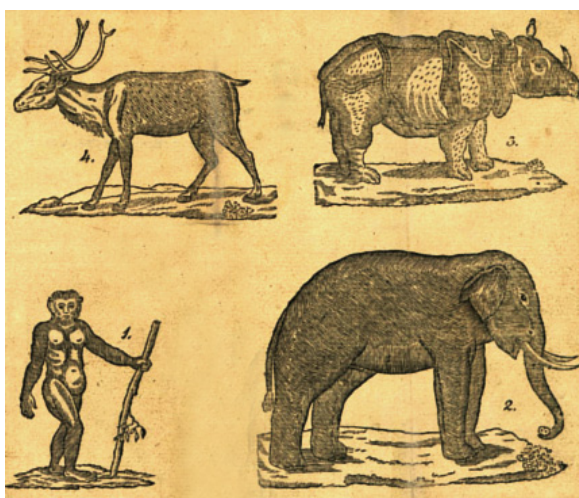
дете до определената от вас крайна цел... Не е лошо изображенията, които се намират на един лист, да не показват директно намеренията на наставника/учителя. Даже е препоръчително на децата те да им се струват някак разбъркани. Тази пъстрота винаги е приятна за неукрепналото съзнание, което още не е способно да възприема сложни взаимовръзки и не може дълго да задържи вниманието си върху предмети, разположени в систематичен ред“ [прев. от руски БМ]¹⁰.

Илюстративният материал, показан по-горе, ясно свидетелства, че изображенията в „Рибния буквар“ на д-р Петър Берон са копирани от енциклопедиите на Дюшен и Бертух (вж. фиг. 2 – 5).

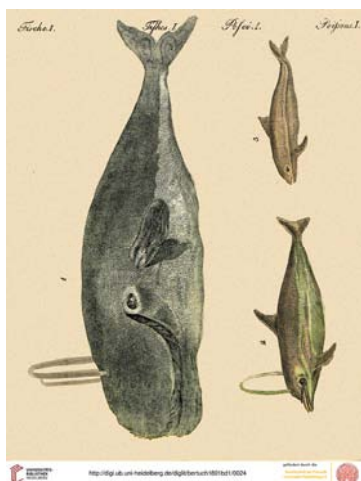
Фиг. 2. „Le porte-feuille des enfans“, 1784 г.

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8562498p.item>

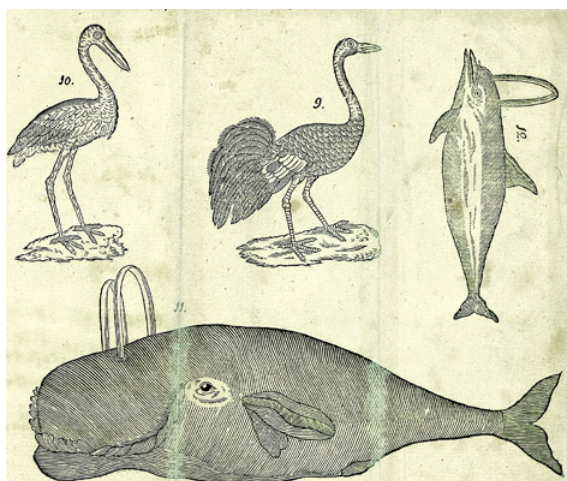

Фиг. 3. „Рибен буквар“, 1824 г.

Най-вероятно Петър хаджи Берович е видял екземпляри от изданията на тези енциклопедии в Княжеската академия, където се запознава и с „Еклогариион грекикон“ на Дарварис. В подкрепа на тази хипотеза приваждаме факта, че още един възпитаник на това учебно заведение и съвременник на Берон – Емануил Васкидович, помества в своя учебник изображения, подобни на тези у Дюшен и Бертух.¹¹ Възможно е в Академията младежите да са ползвали тези европейски детски енциклопедии и да са усетили въздействието им. Друга версия, непротиворечаща на по-горната, ни насочва към биографичните сведения, че в Брашов (Кронщат) Берон има възможността да се запознае с методите на обучение в немските, унгарските, гръцките и ру-

Фиг. 4. „Bilderbuch für Kinder“, 1801 г.
<https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/bertuch/1801bd1/0001/image/info>

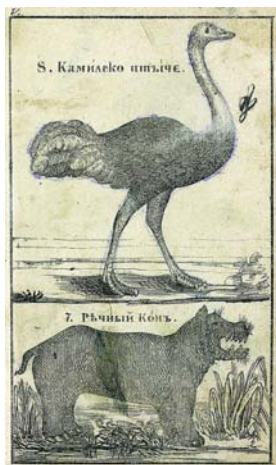

Фиг. 5. „Рибен буквар“, 1824 г.

мънските училища в града. Много научава и от местната немска класическа гимназия [8]. Твърде вероятно е там книгите на Дюшен и Бертух също да са били на разположение на учениците. Берон споделя своите педагогически възгледи и отбелязва опасността от изучаването на видимия свят и взаимовръзките в него само чрез придобиване на представи и идеи за нещата, без пряк допир със самите тях [8]. Илюстрациите в „Рибния буквар“, макар да не осигуряват този пряк допир, скъсяват пътя от природата до съзнанието чрез реалистичните визуални изображения.

Според документални свидетелства, след съставянето на „Рибния буквар“ Берон търси възможности за неговото отпечатване на редица места, включително при мхитаристите на остров Сен Лазар [9]. Но представените там образци на арменски буквари не съответстват на желанието му да издаде енциклопедичен буквар. Разполагаме със сигурни доказателства, че изображенията са отпечатани в Брашов. За това свидетелства запазеният, макар и частично, воден знак „Cronstadt 1823“ на приложенията към „Рибния буквар“ в един от екземплярите в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Кронщат е едно от названията на гр. Брашов. Хипотезата, че отпечатването на „Рибния буквар“ може да е станало в Сибиу [2], е абсолютно неоснователна. Книгата на Берон е вписана в редица румънски библиографии с място на отпечатване Брашов.¹² Водният знак на отпечатаните в Сибиу книги от първата четвърт на XIX век носи тогаваш-

ното название на града – Hermanstadt. Съвременниците на Берон, които първи публикуват отзиви за „Рибния буквар“, неизменно свързват отпечатването му с Брашов.¹³ В публикуваните на български език писма на настоятеля В. Ненович, изпратени от Брашов до неговия братовчед П. Ненович в Будим, се казва: „със истиет приятел... Ви проводих един Буквар, дето са типари тука, да го имате и Ви за любопитство“. Ясно е, че става дума за „Рибния буквар“, тъй като това е единствената книга, отпечатана в Брашов чрез съдействието на Българското филологическо дружество до този момент (1825 г.) [4].¹⁴

Фиг. 6. Речен кон
(хипопотам).
„Рибен буквар“,
3. изд., 1846 г.

Все още не разполагаме със сигурни данни къде и от кого са изработени матриците за изображенията, но едно е ясно – илюстративният материал на първото издание на буквара е най-изящно изработен и най-близко до действителния облик на съответните представители на животинския свят в сравнение с тези в останалите шест издания. Следващите четири от тях са осъществени в Букурещ, в типографията на Захария Каркалеки.¹⁵ Литографиите им са изработени в ателието на Георге Венрих и са прерисувани (но не копирани) от първото издание. Разположени са по една или по две на самостоятелни страници с размерите на книжното тяло, но очертанията им не са напълно реалистични. Хипопотамът прилича на разярено куче, а китът също е трудно разпознаваем (вж. фиг. 6).

В шестото и седмото издание, отпечатани в Цариград в типографията на Тадей Дивичиан, изображенията са по-прецизни от букурещките, но вече са значително умалени и са разположени преди текста на естественонаучните статии. Един сравнителен поглед върху всички издания на „Рибния буквар“ поставя недвусмислено естетиката и въздействието на първото над останалите. Напълно е възможно тъкмо то да е дало повод за популярността на „Буквар с различни поучения“ като „Рибен буквар“. До този момент не е регистриран екземпляр от първото издание със запазени корици, което отхвърля възможността те да са довели до названието „рибен“. Освен това книготърговската информация за буквара е поместена в долната част на приложението по аритметика, което дава основания да допуснем, че книгата е била отпечатана без подвързия. Обикновено тази информация се публикува на гърба на задната корица. Най-ранни сведения за названието „Рибен“ черпим от „Цариградски вестник“ от 1852 г.¹⁶, което води до логичното предположение, че е наречен така още от първото си издание, най-вероятно по поместените в него изображения на кит и делфин.

Изводи

Фактът, че първообразите на илюстрациите в „Рибния буквар“ не са открити и коментирани до днес, се обяснява с твърде слабата популярност на книгите на Дюшен и Бертух в българските среди. Независимо от липсата на документални свидетелства къде и как Берон е достигнал до тези детски енциклопедии, неговият буквар повече от десетилетие е явление без аналог във възрожденската ни книжнина. Българският просветител утвърждава мястото и ролята на илюстрацията на важен естетически и образователен елемент в детската книга. А резултатите в изложението по-горе дават основание да настояваме за повече интердисциплинарни анализи и изследвания в областта на хуманитаристиката. Настоящата публикация би могла да получи допълнение и развитие при изследването на учебната книжнина, ползвана в Княжеската академия през първата четвърт на XIX век. В седемте издания на „Рибния буквар“ има различия, както в илюстративния материал, така и в съдържателните им части, които ще бъдат обект на следваща наша публикация.

Бележки

- ¹ <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10762400?page=244,245> (05 June 2024). Петър хаджи Берович се запознава със съдържанието на „Еклогарион грекикон“ в Княжеската академия (вж. Гечев, М. Петър Берон като просветен деец и педагогически мислител. – В: *История на образованието и педагогическата мисъл у нас*. Т. 1. София: Народна просвета, 1975, с. 199 – 206.
- ² <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k317106b/f35.item> (05 June 2024).
- ³ **Коменски**, Ян Амос. Сетивният свят в картини или изображение и наименование на всички най-главни предмети в света и действия в живота. Прев. от латински Г. Кр. Радев. София: Народна просвета, 1957, 304 с.
- ⁴ **Мирски**, Кръстьо. Читанка за учене в трете отделение от народните основни училища по методата на ческий педагог Амос Коменский с 58 образи извътре. – Пловдив: Печ. на Хр. Г. Данов, 1882 г. II, II, 122 с., с ил.
- ⁵ **Des Elementarwerks** ... Band: Ein geordneter Vorrath aller nöthigen Erkenntniß; Zum Unterrichte der Jugend, von Anfang, bis ins academische Alter, Zur Belehrung der Eltern, Schullehrer und Hofmeister, Zum Nutzen eines jeden Lesers, die Erkenntniß zu vervollkommen. – In: *Verbindung mit einer Sammlung von Kupferstichen, und mit französischer und lateinischer Uebersetzung dieses Werks*/[Johann Bernhard Basedow und Daniel Chodowiecki]. Leipzig and Dessau: Crusius, 1774. Halle, Saale: Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt. <http://digital.bibliothek.uni-halle.de/hd/content/pageview/2060305> (05 June 2024).
- ⁶ **Duchesne**, Antoine-Nicolas. Le porte-feuille des enfans : mélange intéressant d’animaux, fruits, fleurs, habillemens, plans, cartes, et autres objets, dessinés suivant des réductions comparatives & commencés à graver en 1783. Sous la direction de Cochin. Accompagné de courtes explications & de divers tableaux élémentaires. Rédigé par Ant. Nic. Duchesne. Aug. Sav. Le Blond. Nos. 1-20. Paris, 1784. <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8562498p.item> (05 June 2024).
- ⁷ <https://bibulyon.hypotheses.org/13190> (05 June 2024).

- ⁸ <https://bookhistory.blogspot.com/2006/10/bertuch.html> (05 June 2024).
- ⁹ **Bertuch**, Friedrich Justin, Carl **Bertuch**. Bilderbuch für Kinder: enthaltend eine angenehme Sammlung von Thieren, Pflanzen, Früchten, Mineralien ... alle nach den besten Originalen gewählt, gestochen und mit einer ... den Verstandes-Kräften eines Kindes angemessenen Erklärung begleitet (Band 1). Weimar, 1801 (2. Aufl.) Seite 10. <https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/bertuch1801bd1/0001/image.info> (05 June 2024).
- ¹⁰ В настоящата разработка е ползван предговорът към руско-френско-немското издание от 1794 г., отпечатано в Санкт Петербург. <https://arch.rgdb.ru/xmlui/handle/123456789/33727#page/7/mode/2up> (05 June 2024).
- ¹¹ **Васкидович**, Емануил. Перва понятия за детинско употребление, когато начнат свободно да четат. Белград: Княжеско-сръбска книгопечатница, 1847.
- ¹² **Repertoriul** tipografilor, gravorilor, patronilor, editorilor cărților românești (1508 – 1830). Coord.: Eva Mârza, Florin Bogdan. Sibiu: Astra Museum: Techno Media, 2013; на с. 23 – Antonov – Ioanovici, G. – patron Petre Berovici, Bucvar; I. bulgară; Braşov, 1824 Bibliografie: BRV, III, nr. 1203, p. 433; IV, nr. 1203, pp. 311 – 315.
- ¹³ Вж. например **Венелин**, Юрий. Древние и нынешние болгаре в политическом, народописном, историческом и религиозном их отношении к россиянам. Т. 1. Москва, 1829, с. 16.
- ¹⁴ Повод за размисли и изследователски интерес дава фактът, че в монографията на Ст. Кутинчев „Печатарството в България до Освобождението“, София, 1920, никъде не се споменава за „Рибния буквар“. Наистина, авторът отбелязва, че има 175 книги, на които не се знае мястото на отпечатване, но той дори не споменава поне по-късните издания на буквара, осъществени в печатницата на Каркалеки и Дивичиян. Това е странно, като се има предвид, че Кутинчев не е пропуснал да отбележи нито един българин с основополагащи заслуги за българската история и книжовна култура.
- ¹⁵ З. Каркалеки е известен букурещки журналист и издател. Възпитаникът на Княжеската академия слага начало на професионалното си развитие в Будим, в Кралската университетска печатница. Има сведения, че най-вероятно е живял в Брашов в периода 1821 – 1825 г. Един от съснователите на Гръко-римското филологическо дружество в Брашов, Каркалеки си сътрудничи с В. Ненович и членовете на Българското филологическо дружество в същия град. В неговата печатница в Букурещ между 1840 и 1850 г. са осъществени 15 издания на български език, между които и четири от изданията на „Рибния буквар“. <https://www.bjbv.ro/dictionar/carcalechi-zaharia/> (05 June 2024).
- ¹⁶ **Цариградски** вестник, г. III, бр. 97, 30 август 1852. Статия за образованието и учебните помагала в Хасково и околните села. По-подробно по темата вж. в **Алексиев**, Иван. Нови сведения за произхода на името „Рибен буквар“. https://morskivestnik.com/compass/news/2023/112023/112023_13.html (05 June 2024).

References/Литература

1. **Atanasov**, Zhecho. „Ribniyat bukvar“ i negovoto istoricheskoto znachenie. – V: *Petar Beron: izsledvania i materiali*. Sofia: BAN, 1962, s. 37 – 45.
[**Атанасов**, Жечо. „Рибният буквар“ и неговото историческо значение. – В: *Петър Берон: изследвания и материали*. София: БАН, 1962, с. 37 – 45.]

2. **Petkov, Rosen.** Nyakoi lyubopitni fakti za oformlenieto na Ribnia bukvar – hartia, shrift, ilyustratsii i otpechatvane. <https://liternet.bg/publish33/rosen-petkov/riben-bukvar.htm> (05 June 2024).
[Петков, Росен. Някои любопитни факти за оформлението на Рибния буквар – хартия, шрифт, илюстрации и отпечатване. <https://liternet.bg/publish33/rosen-petkov/riben-bukvar.htm> (05 June 2024).]
3. **Bachvarova, Neli, Mihail Bachvarov.** D-р Petar Beron – zhivot i delo. Sofia: Feniks, 1993.
[Бъчварова, Нели, Михаил Бъчваров. Д-р Петър Берон – живот и дело. София: Феникс, 1993.]
4. **Bur, Marta.** Pisma na knigoizdatelya Vasil Nenovich v budapeshtenskite arhivi (1824 – 1826 g.). – V: *Izvestia* na Instituta za literatura na BAN. T. XXI, 1972.
[Бур, Марта. Писма на книгоиздателя Васил Ненович в будапещенските архиви (1824 – 1826 г.). – В: *Известия* на Института за литература на БАН. Т. XXI, 1972.]
5. **Boyadzhiev, Pirin.** Bukureshtki savremennitsi na Petar Beron. Sofia: AI „Marin Drinov“, 2003.
[Бояджиев, Пирин. Букурещки съвременници на Петър Берон. София: АИ „Марин Дринов“, 2003.]
6. **Solak, Elzhbeta.** Orbis Piktus i Balkanite . – V: *Ezik i literatura*, 2017, br. 1 – 2, s. 179 – 193.
[Солак, Елжбета. Орбис Пиктус и Балканите . – В: *Език и литература*, 2017, бр. 1 – 2, с. 179 – 193.]
7. **Konradi, Karl Otto.** Gëte. Zhizny i tvorchestvo. T. 1. V malenykoy strane i v malenykom gorode. <http://lit-prosv.niv.ru/lit-prosv/konradi-gete-t1/v-malenkoj-strane.htm> (05 June 2024).
[Конради, Карл Отто. Гёте. Жизнь и творчество. Т. 1. В маленькой стране и в маленьком городе. <http://lit-prosv.niv.ru/lit-prosv/konradi-gete-t1/v-malenkoj-strane.htm> (05 June 2024).]
8. **Chakarov, Nayden.** Pedagogicheskata sistema na Petar Beron. – V: *Petar Beron: izsledvania i materiali*. Sofia: BAN, 1962, s. 21 – 35.
[Чакъров, Найден. Педагогическата система на Петър Берон. – В: *Петър Берон: изследвания и материали*. София: БАН, 1962, с. 21 – 35.]
9. **Ormandzhiyan, Agop.** D-р Petar Beron na ostrov Sen Lazar. – V: *Trudove* po istoria i teoria na naukata i tehnikata. T. 1. Sofia, 1981, s. 268 – 276.
[Орманджиян, Агоп. Д-р Петър Берон на остров Сен Лазар. – В: *Трудове* по история и теория на науката и техниката. Т. 1. София, 1981, с. 268 – 276.]

За автора

Бояна Минчева е ръководител на направление „Опазване на ръкописно-документалното наследство“ в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Експерт с дългогодишен опит в областта на старопечатните книги, редките и ценните издания. Автор на статии, рецензии и справочници. Хоноруван преподавател към УниБИТ по дисциплините „Ръкописно-документално наследство“ и

„Редки и ценни колекции“. Хоноруван преподавател към СУ „Св. Климент Охридски“ по дисциплината „Библиотечен ПР“. Участник като експерт в редица проекти в областта на хуманитаристиката.

За контакт с автора: b.mincheva@nationallibrary.bg

UNKNOWN FACTS ABOUT THE ILLUSTRATIONS IN THE FIRST EDITION OF THE “FISH PRIMER”

Boyana Mincheva

St. St. Cyril and Methodius National Library of Bulgaria

Abstract: The publication examines the primary sources for the illustrations in “Primer of Various Teachings” (Fish Primer) of Dr Petar Beron. The appearance and evolution of the illustrated printed publications for children and their relationship with pedagogy and the learning process have been traced. Biographical moments from Beron’s life, which determined the appearance of the first Bulgarian illustrated civil primer, as well as some controversial issues related to the place of its printing, editions, publishers, etc., are examined.

Keywords: Petar Beron, Primer with various teachings, Bulgarian Revival, Brasov, encyclopedias.

About the Author

Boyana Mincheva is the chief leader of the Preservation of Manuscripts and Documentary heritage Division at the National Library “St. St. Cyril and Methodius”. She’s an expert with many years of experience in the field of old printed books, rare and valuable editions. Author of articles, reviews and reference books. Part time lecturer at ULSIT in the disciplines “Manuscript and Documentary Heritage” and “Rare and Valuable Collections”. Part time lecturer at St. Kliment Ohridski University of Sofia in the discipline “Library PR”. Participant as an expert in a number of projects in the field of humanitarian studies.

To contact the Author: b.mincheva@nationallibrary.bg